

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті надано характеристику теоретичним засадам становлення й розвитку цивільно-військового співробітництва. З'ясовано, що до сьогодні не проводилося комплексного дослідження з розроблення теоретичних засад розвитку цивільно-військового співробітництва у Національній гвардії України. Це стало одним із аргументів у виборі теми наукового пошуку, формулюванні мети дослідження й постановці відповідних завдань.

Виокремлено чинники, що зумовлюють актуальність дослідження цивільно-військового співробітництва, зокрема у Національній гвардії України.

Ключові слова: національна безпека України, державна безпека, сектор безпеки і оборони, сили безпеки, сили оборони, Національна гвардія України, службово-бойова діяльність, цивільно-військове співробітництво, воєнний стан.

Постановка проблеми. Сьогодні особливої ваги набувають питання цивільно-військового співробітництва у складових сектору безпеки і оборони України загалом і у військових частинах та з'єднаннях Національної гвардії України зокрема [1]. Сучасні процеси, зумовлені збройною агресією РФ проти України та функціонуванням складових сектору безпеки і оборони в умовах воєнного стану, доводять необхідність цього напряму дослідження у сфері виконання завдань із забезпечення національної та державної безпеки [2, 3, 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика цивільно-військового співробітництва привертає дедалі більше уваги вітчизняних і зарубіжних дослідників у контексті модернізації сектору безпеки і оборони, забезпечення ефективної взаємодії між військовими формуваннями і цивільним населенням, а також у контексті реагування на кризові ситуації. Теоретичні і практичні аспекти цивільно-військового співробітництва розглядалися у працях таких науковців, як М. М. Адамчук, С. В. Белай, О. Г. Бондаренко, В. І. Воробйов, Р. О. Кайдалов, Ю. А. Калагін, І. І. Ліпатов, І. С. Лугоський, О. В. Минько, Д. М. Павлов, І. М. Товма, І. В. Ушаков та ін.

Однак, попри наявність окремих наукових досліджень із цієї тематики, залишається недостатньо вивченим питання теоретичного осмислення процесів становлення й розвитку цивільно-військового співробітництва як цілісного інституту взаємодії держави і суспільства в умовах безпекових викликів.

Метою статті є дослідження теоретичних засад становлення й розвитку цивільно-військового співробітництва і надання практичних рекомендацій у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. До початку ведення країною-агресором воєнних (бойових) дій на території України інститут цивільно-військового співробітництва в нашій державі розвинутий не був. У цьому контексті можна згадати лише участі українських військових і представників правоохоронних органів у миротворчих операціях.

Досвід Антитерористичної операції (пізніше – Операція Об'єднаних сил) на Сході України наочно показав критичну необхідність інтеграції соціальних, політичних, культурних, релігійних, економічних і гуманітарних чинників у процеси планування й реалізації військових операцій [5, 6]. Безпекове середовище ХХІ ст. характеризує сукупність етнічних, релігійних та ідеологічних детермінант, що потребують розроблення комплексних і стійких рішень у державах, котрі зазнали дестабілізації внаслідок збройних конфліктів, надзвичайних ситуацій чи гуманітарних криз. За таких умов застосування винятково військових засобів є недостатнім і вимагає доповнення цивільними інструментами реагування, що базуються на широкому міжсекторальному підході.

Цивільно-військове співробітництво як функціональний компонент військової діяльності є органічним складником сучасних багатовимірних операцій. Його сутність полягає в організації взаємодії між збройними силами (військовими формуваннями) і всіма зацікавленими сторонами у зоні збройного конфлікту з метою координації дій, спрямованих на досягнення спільного стратегічного результату. Така співпраця передбачає забезпечення взаємної підтримки від військових і цивільних структур, що сприяє зміцненню довіри, ефективнішій взаємодії з місцевим

населенням, а також підвищенню результативності військових операцій у складних соціокультурних умовах.

Планування й реалізація військових операцій потребує обов'язкового врахування можливостей цивільно-військового співробітництва, яке забезпечує функціональну підтримку діяльності інших військових підрозділів як у межах, так і поза межами району виконання службово-бойових завдань. Умови сучасного операційного середовища, яке значною мірою визначається характеристиками цивільного населення, інфраструктури та гуманітарної ситуації, зумовлюють те, що багато параметрів військових дій прямо або опосередковано перебувають під впливом механізмів цивільно-військового співробітництва.

Метою та призначенням цивільно-військового співробітництва є налагодження ефективної взаємодії між військовими формуваннями і цивільними суб'єктами в умовах комплексного операційного середовища задля сприяння реалізації загального плану військового командування. Оптимальним є сценарій, за якого всі учасники процесу координують свої дії в межах досягнення спільної мети. Однак навіть у разі розбіжностей наявність механізмів цивільно-військового співробітництва забезпечує узгодженість заходів, спрямованих на реалізацію окремих планів, дає змогу уникати при цьому суперечностей або ненавмисного конфлікту між сторонами. Цивільно-військове співробітництво передбачає такі складники:

- координація;
- співпраця;
- взаємна підтримка;
- когерентне спільне планування;
- обмін інформацією.

За даними досліджень [7] персонал цивільно-військового співробітництва виконує такі службово-бойові завдання:

- 1) установлення і підтримання зв'язку із цивільними суб'єктами на відповідному рівні, сприяння співпраці, гармонізації, обміну інформацією, здійснення комплексного планування і проведення операцій;
- 2) визначення і пояснення військових цілей, завдань і концепцій операції (у межах належної безпеки операцій та контролю роботи із секретними матеріалами);
- 3) сприяння комплексному плануванню між військовими силами і дружніми цивільними суб'єктами (коли можлива участь у плануванні цивільних груп);
- 4) здійснення інтеграції з іншими видами персоналу з усіх аспектів діяльності;
- 5) постійне оцінювання операційного середовища, зокрема місцевих потреб і можливостей для вирішення проблем;
- 6) здійснення діяльності у напрямі своєчасного і плавного переходу обов'язків до відповідної цивільної влади [7].

Залежно від обставин військове командування потребує значної підтримки цивільного населення для координації зусиль із мінімізації зриву військової операції. Саме тому цивільно-військове співробітництво відіграє активну роль, сприяє плануванню операцій та їх проведенню. Ця діяльність у поєднанні з іншими службово-бойовими функціями передбачає таке:

- 1) збирання оперативної інформації щодо соціального, культурного та інституційного контексту цивільного середовища в зоні проведення операцій;
- 2) аналітичне опрацювання отриманих даних і формування цілісної оцінки кризової ситуації;
- 3) визначення ключових цивільних показників і чинників, що мають вирішальне значення для успішного планування й виконання операцій, а також аналіз впливу воєнних (бойових) дій на цивільне населення;
- 4) підготовка аналітичних висновків і рекомендацій для військового командування з метою мінімізації негативного впливу воєнних (бойових) дій на цивільне середовище;
- 5) безпосередня участь представників цивільно-військового співробітництва у процесі планування операцій;
- 6) проведення заходів із заохочення та підтримання морально-психологічного стану особового складу;
- 7) здійснення заходів, спрямованих на формування позитивного сприйняття присутності військових серед місцевого населення;
- 8) забезпечення доступу до необхідних цивільних ресурсів у межах законодавчих та етичних норм [8].

Отже, сучасні військові операції здійснюються в умовах ширшого, ніж раніше, політичного, соціального та суспільного контексту, що потребує комплексного підходу до їх планування і проведення. Органи військового управління дедалі частіше змушені враховувати соціальні, політичні, культурні, релігійні, економічні, екологічні та гуманітарні чинники, які безпосередньо впливають на ефективність виконання службово-бойових завдань. Масштаби, складність, ризики й виклики сучасного операційного середовища вимагають більш глибокого розуміння ролі цивільно-військового співробітництва та акцентування на його значущості на всіх рівнях управління та прийняття рішень.

Оперативна обстановка у кризових ситуаціях, як правило, характеризується високим рівнем складності, нестабільністю й непередбачуваністю. У таких умовах навіть короткострокові оперативні успіхи можуть мати негативні наслідки у середньо- та довгостроковій перспективі, зокрема через дестабілізацію соціокультурного середовища і порушення традиційного укладу життя місцевого населення. З огляду на ці ризики підрозділи цивільно-військового співробітництва відіграють ключову роль як одні з провідних радників органів військового управління у питаннях взаємодії із цивільним середовищем.

Збройними силами Канади, Нідерландів, Данії продемонстровано позитивний досвід упровадження моделей цивільно-військового співробітництва. У Збройних Силах України і Національній гвардії України створено підрозділи цивільно-військового співробітництва, що покликані забезпечувати ефективну координацію між військовими структурами і цивільним населенням у районах ведення воєнних (бойових) дій.

У Доктрині [1] цивільно-військове співробітництво визначається як систематична, планомірна діяльність Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів, утворених відповідно до законів України, з координації та взаємодії з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, організаціями та громадянами у районах дислокації військових частин і підрозділів Збройних Сил України з метою формування позитивної громадської думки й забезпечення сприятливих умов для виконання Збройними Силами України покладених на них завдань та функцій шляхом надання допомоги цивільному населенню у вирішенні проблемних питань життєдіяльності з використанням військових і невійськових сил та засобів [1].

Головне завдання підрозділів цивільно-військового співробітництва полягає в організації взаємодії з місцевими органами виконавчої влади, міжнародними і громадськими організаціями, цивільним населенням. Отже, провідну роль в організації взаємодії сил безпеки і сил оборони України з міжнародними гуманітарними організаціями мають відігравати ці підрозділи.

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України стала поштовхом до подальшого розвитку цивільно-військового співробітництва. Однак наразі є проблемними питання, пов'язані з діяльністю підрозділів цивільно-військового співробітництва. Згідно зі стандартами НАТО органи цих підрозділів складають відповідний план, що ґрунтується на детальному моніторингу цивільного середовища і передбачає заходи забезпечення дій сил. Так само підрозділи цивільно-військового співробітництва мають прогнозувати й надавати командуванню рекомендації щодо взаємного впливу дій цивільних і військових учасників конфлікту. Крім того, зазначені підрозділи відповідають за підготовку інформації для військового керівництва стосовно змін ситуації у цивільному середовищі. Ситуація, що складається в окремих районах ведення воєнних (бойових) дій на території України, свідчить про виконання наведених завдань не в повному обсязі [9].

Отже, сьогодні для розв'язання зазначених вище проблем головними завданнями структур цивільно-військового співробітництва вбачаються такі:

– організація і здійснення взаємодії з усіма зацікавленими організаціями й цивільним населенням на підконтрольній території сил безпеки і сил оборони України (у формі різноманітних форумів, зустрічей із керівниками міжнародних організацій, інших спільних заходів, а також організація їх висвітлення у ЗМІ);

– координація взаємодії сил безпеки й сил оборони України і міжнародних організацій у наданні допомоги населенню, що потерпає внаслідок збройної агресії РФ.

Відтак, актуальність дослідження цивільно-військового співробітництва, зокрема у Національній гвардії України, зумовлена такими чинниками:

1) недостатня теоретико-методологічна розробленість наукового завдання щодо визначення поняття і змісту цивільно-військового співробітництва у військових частинах та з'єднаннях Національної гвардії України;

2) необхідність наукового обґрунтування і дослідження нових форм цивільно-військового

співробітництва у військових частинах та з'єднаннях Національної гвардії України за сучасних умов розвитку сектору безпеки і оборони України;

3) неповнота розроблення нормативно-правової бази цивільно-військового співробітництва у секторі безпеки й оборони України загалом і у військових частинах та з'єднаннях Національної гвардії України зокрема;

4) брак концептуальних підходів до цивільно-військового співробітництва у військових частинах і з'єднаннях Національної гвардії України;

5) брак науково обґрунтованих і практико-орієнтованих механізмів (алгоритмів, рекомендацій тощо) цивільно-військового співробітництва у військових частинах та з'єднаннях Національної гвардії України;

6) необхідність урахування стандартів НАТО й позитивного зарубіжного досвіду під час побудови сучасної системи цивільно-військового співробітництва у секторі безпеки й оборони України загалом і у військових частинах та з'єднаннях Національної гвардії України зокрема;

7) невідповідність між наявними силами й засобами цивільно-військового співробітництва військових частин та з'єднань Національної гвардії України і обсягом завдань, що покладаються на цю систему.

Висновки

Отже, за результатами розроблення теоретичних засад становлення й розвитку цивільно-військового співробітництва зроблено такі висновки.

1. Установлено, що дотепер не проводилося комплексного дослідження з розроблення теоретичних засад розвитку цивільно-військового співробітництва у Національній гвардії України. Це стало одним із аргументів у виборі теми наукового пошуку, формулюванні мети дослідження й постановці відповідних завдань.

2. Для вирішення наявних проблем головними завданнями структур цивільно-військового співробітництва на сьогодні мають бути:

– організація та здійснення взаємодії з усіма зацікавленими організаціями і цивільним населенням на підконтрольній території сил безпеки і сил оборони України (у формі різноманітних форумів, зустрічей із керівниками міжнародних організацій, інших спільних заходів, а також організація їх висвітлення у ЗМІ);

– координація взаємодії сил безпеки і сил оборони України і міжнародних організацій у наданні допомоги населенню, що потерпає внаслідок збройної агресії рф.

Подальші наукові дослідження будуть спрямовані на розроблення концептуальної моделі розвитку цивільно-військового співробітництва у військових частинах та з'єднаннях Національної гвардії України.

Перелік джерел посилання

1. СП 9-00(01).01 Доктрина «Цивільно-військове співробітництво» / Управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України. Київ, 2020. 25 с. URL: <https://surl.lu/pbarvv> (дата звернення: 02.06.2025).

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://surli.cc/eakiva> (дата звернення: 02.06.2025).

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://surl.li/obrsjy> (дата звернення: 02.06.2025).

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» : Указ Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022. URL: <https://surli.cc/caryhi> (дата звернення: 02.06.2025).

5. Війна на Донбасі. 2014–2016 рр. : зб. наук. праць за матеріалами II Всеукр. наук. військ.-істор. конф. (м. Київ, 20 квіт. 2017 р.) / відп. ред.: Тинченко Я. Ю., Мороз І. В.; Нац. військово-історичний муз. України. Київ, 2017. 290 с.

6. Війна на Донбасі. 2014–2018 рр. : зб. наук. праць за матеріалами IV Всеукр. наук. військ.-істор. конф. (м. Київ, 11 квіт. 2019 р.) / відп. ред.: Тинченко Я. Ю., Мороз І. В.; Нац. військово-історичний муз. України. Київ, 2019. 264 с.

7. Бєлай С. В., Воробйєв В. І. Удосконалення механізмів врегулювання сучасних збройних конфліктів всередині держави: актуальні питання забезпечення державної безпеки України в умовах збройного протистояння. *Честь і закон*. 2017. № 4. С. 4–11.

8. Ушаков І. В. Механізми реалізації цивільно-військового співробітництва у секторі безпеки і оборони України : дис. д-ра філософії : 281. Київ, 2023. 187 с.

9. Романишин В. М., Пузирьєв М. С. До питання становлення цивільно-військового співробітництва в Україні. *Актуальні проблеми діяльності складових сектору безпеки і оборони України (до 10-ї річниці створення Національної гвардії України)* : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 24 жовт. 2024 р.). Харків : НА НГУ, 2024. С. 697–700.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2025 р.

UDC 355.58

M. Puzyrov, V. Romanyshyn

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF CIVIL AND MILITARY COOPERATION

The article describes the theoretical foundations of the formation and development of civil and military cooperation. It was found that to date, a comprehensive study on the development of theoretical foundations of the development of civil and military cooperation in the National Guard of Ukraine has not been conducted, which served as one of the arguments in choosing the topic of scientific research, formulating the purpose of the study and setting the relevant tasks.

The factors that determine the relevance of the study of civil and military cooperation, in particular in the National Guard of Ukraine, are identified, namely: 1) insufficient theoretical and methodological development of the scientific task of defining the concept and content of civil and military cooperation in military units and formations of the National Guard of Ukraine; 2) the need for scientific substantiation and research of new forms of civil and military cooperation in military units and formations of the National Guard of Ukraine under modern conditions of development of the security and defense sector of Ukraine; 3) incomplete development of the regulatory framework for civil and military cooperation in the security and defense sector of Ukraine in general and in military units and formations of the National Guard of Ukraine in particular; 4) lack of conceptual approaches to civil and military cooperation in military units and formations of the National Guard of Ukraine; 5) lack of scientifically based and practically oriented mechanisms (algorithms, recommendations, etc.) for civil and military cooperation in military units and formations of the National Guard of Ukraine; 6) the need to take into account NATO standards and positive foreign experience when building a modern system of civil and military cooperation in the security and defense sector of Ukraine in general and in military units and formations of the National Guard of Ukraine in particular; 7) the existence of contradictions between the available forces and means of civil and military cooperation of military units and formations of the National Guard of Ukraine and the scope of tasks assigned to this system.

Keywords: *national security of Ukraine, state security, security and defense sector, security forces, defense forces, National Guard of Ukraine, service and combat activity, civil and military cooperation, martial law.*

ПУЗИРЬОВ Михайло Сергійович – доктор юридичних наук, старший дослідник, професор кафедри правових дисциплін, Національна академія Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0002-7814-9476>

РОМАНИШИН Володимир Михайлович – ад'юнкт докторантури та ад'юнктури, Національна академія Національної гвардії України
<https://orcid.org/0009-0005-2959-2243>